

ЕВОЛЮЦІЯ СВІТОГЛЯДУ І. ФРАНКА ТА ЙОГО ПОГЛЯДИ НА РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

Резюме. В даній статті розглядаються економічні погляди українського письменника, визначного філософа і історика, літературознавця і економіста Івана Яковича Франка (1856-1916) та його роль у розвитку економічної думки як всієї України, так і Галичини зокрема. Висвітлюється вплив марксизму на зміну економічного світогляду вченого. Також розглянуто вивчення І. Франком економічної думки України в її генетико-еволюційному розвитку від давнини до сучасності.

The summary. In this article the economic looks of the Ukrainian writer, prominent philosopher and historian, literary critic and economist Ivan Jacob Franco (1856-1916) and his role are examined in development of economic opinion of all of both Ukraine and Galichina in particular. Influence of marxism lights up on changing of economic world view of scientist. The study of I. Frankom is also considered economic opinion of Ukraine in its генетико-еволюційному розвитку from a remoteness to contemporaneity.

Ключові слова: Іван Франко, українська економічна думка, економічні погляди, марксизм, політична економія.

Постановка проблеми. Іван Франко позначився у різних ділянках економічного знання, яке найтісніше пов'язане з практикою підвищення добробуту народу. Через те він постійно цікавився станом української економічної думки різних історичних епох, намагався висловитися з приводу поглядів і наукового доробку окремих українських економістів. Проте на сьогодні ця проблема є не достатньо вивченою та висвітленою в українській літературі. Погляди І. Я. Франка є особливо цінними, оскільки це була всебічно освічена людина. Часто дослідники висвітлюють його діяльність як переконаного соціаліста, хоча насправді такий світогляд характерний лише молодому Франку, а у зрілому віці погляди вченого зазнали кардинальних змін. Саме це питання ми й спробуємо розв'язати у даному дослідженні.

Стан вивчення проблеми. Велике зацікавлення економічною діяльністю Івана Яковича варто відмітити в 50-60-х роках минулого століття. Але про висвітлення еволюції поглядів Каменяря від захоплення ідеями марксизму до критичного їх осмислення і заперечення не могло бути і мови через жорсткі вимоги цензури. Вся діяльність І. Франка в дослідженнях радянських часів зводилась до вивчення та використання “Капіталу” К. Маркса і пропагування соціалістичних доктрин. Про економічні погляди вченого у зрілому віці та їх еволюцію дослідники не писали або ж замовчували. Дана проблематика стала об'єктом дослідження вчених незалежної України. Серед них в першу чергу варто відмітити професора Львівського університету С. М. Злупка. Особливо цінною є його монографія “Іван Франко і економічна думка світу”, де вчений розглядає умови, в яких формувався світогляд вченого, його еволюцію, а також погляди на розвиток економічної думки [1, с. 62-157; 308-313]. В інших своїх книгах з Степан Миколайович дану проблему так широко не розглядав. Ковальчук В. М., Сарай М. І. та Корнійчук Л. Я. в підручниках з історії економічної думки дещо згадували про зміну світогляду І. Франка, але в дуже стислій формі.

Метою дослідження є узагальнити результати попередніх доробок вчених щодо вирішення даної проблеми, розглянути еволюцію світогляду І. Франка в різні періоди його життя та погляди на розвиток економічної думки в Україні від давнини до кінця XIX ст.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Хоча й про економічні погляди мислителя опубліковані окремі дослідження, але розвиток української економічної думки в них не знайшов належного відображення. Між тим, погляди Івана Франка на українську економічну думку, її представників, еволюцію повинні бути враховані при вивченні історії економічної думки та поцінуванні її надбань.

Викладення основного матеріалу дослідження. Економічний світогляд І. Франка формувався під впливом вчення соціалістів-утопістів, Лассаля і Чернишевського, Дж. С. Мілля. З середини 70-х років він став прихильником марксистського економічного вчення і навіть переклав українською 24-й розділ першого тому “Капіталу” К. Маркса, а також окремі розділи книги Ф. Енгельса “Анти-Дюринг” [5, с. 33].

І. Франко брав активну участь у складанні “Програми галицьких соціалістів”, у розробці програми радикальної і національно-демократичної партій. Він будував свою економічну програму на неминучості переходу до соціалізму. Теза “Розвій теперішньої суспільності йде від

капіталізму до соціалізму” притаманна висловлюванням Франка й у зрілому віці. Важливо зазначити, що Франко мав свій погляд на цей розвиток і утвердження соціалістичного ідеалу. На його думку, соціалізм повинен ліквідувати несправедливий перехід засобів виробництва у виключну власність групи людей і передати їх у володіння усього суспільства [3, с.212].

Зацікавленість до “Капіталу” К.Маркса була зумовлена бажанням “освоїти курс політичної економії, яка вказує шлях до справедливішого поділу праці та її наслідків” [1, с.110]. Франко був популяризатором економічної теорії К.Маркса, високо оцінював марксистську політичну економію та називав її політичною економією трудящих класів, пропагував ідеї соціалізму серед робітників. Саме з метою пропаганди він опублікував у газеті “Prasa” серію статей під назвою “Робітниче питання”. [6, с.314-315; 7, с.68]. Вчений використовував елементи вчення К.Маркса про додаткову вартість для розкриття механізму капіталістичної експлуатації. Відкритий Марксом загальний закон капіталістичного нагромадження Франко сприймає та ілюструє численними прикладами з життя Галичини [6, с.314].

Під впливом марксизму поступово змінились погляди І. Франка на предмет політичної економії. Спочатку, сприйнявши ідеї німецької історичної школи, він трактував політичну економію як науку про розвиток народного господарства, згодом вважав її наукою про багатство і працю як його джерело; нарешті, він прийшов до висновку, що політична економія — “це наука абстрактна”, предметом якої є дослідження не тільки економічних закономірностей розвитку суспільства і його історичного характеру, а й “загальних законів праці людської”. В своїй економічній праці “Доповнення до “Основ суспільної економії” Франко писав, що економічна наука не визнає незмінності суспільного ладу, а “мусить шукати таких форм, котрі після нашого знання були б відповідніші для суспільної праці і суспільного добробуту, ніж нинішні форми”. З марксистських позицій Іван Якович розглядає категорії “товар”, “гроші”, “капітал”, “рента” та багато інших. [5, с.34]. Вчений був прихильником трудової теорії вартості в її марксистській інтерпритації [1, с.117], погоджувався із поділом капіталу на постійний і змінний [1, с.124].

Однак хочеться наголосити, що навіть в період сильного захоплення Каменяр критикував деякі постулати марксизму, категорично не сприймав її диктаторської природи, а пізніше науково критикував методологічні засади економічних доктрин марксизму, котрі вели економічну теорію та господарську практику в глухий кут [1, с.134-135]. Отже, згодом І.Франко зрозумів шкідливість матеріалістичних детермінацій і з прихильника соціалістичних доктрин перетворився на їх критика [8, с.186]. Закликаючи до ведення спілкового господарства при збереженні приватної власності і розподілу продукції відповідно до вкладеного в спілкове виробництво паю, економіст не вважав це соціалізмом [3, с. 212]. Франко закликав молодь позбутися фальшивої соціалістичної фразеології, невтомно працювати для рідного народу.

Даючи загальну оцінку світогляду І. Франка, слід урахувати його еволюцію. У молоді роки, зокрема до ув’язнення 1877 р., вчений, як він сам писав, був “соціалістом по симпатії”, але далеким від наукового його розуміння. У багатьох питаннях він наслідує Драгоманова, його ідеї соціалізму (громадівства). Якщо в праці “Про соціалізм” (1878) Франко виступає як рішучий його прихильник соціалізму, суспільної власності, то поступово погляди його змінюються. У статті “Що таке поступ?” (1903) він, проаналізувавши еволюцію суспільства і визначивши головні фактори, які ведуть до зростання багатства і разом з тим зумовлюють його несправедливий розподіл, пише про можливість змінити цей стан. Цю можливість І.Франко не зв’язує ні з поверненням до патріархальних відносин, ні з ідеями революційних анархістів, ні з ідеями соціалістів. Історична заслуга всіх цих напрямів, зазначає він, полягає лише в тім, що вони “бентежать людей, ворують їх думки і заставляють їх шукати нових доріг... Але певності, панацеї в них не шукайте” [6, с.316-317].

Будучи вже у зрілому віці І.Я.Франко вважав за потрібне проаналізувати методологічні засади економічної теорії Маркса. Великим надбанням для української та світової економічної думки став проведений вченим аналіз методології марксизму. Він намагався пробудити інтерес у кожного освіченого українця до об’єктивності трактування соціальних проблем, пошуку правди серед різних суперечливих теорій. “Комуністичний маніфест” на той час вважався чимось на зразок євангеліє для соціалістів. Проте І.Франко знайшов статтю В.Черкезова в паризькому часописі, де автор стверджує про запозичення Марксом та Енгельсом без подання джерел та переповування думок іншого маніфесту “Принципи соціалізму. Маніфест демократії дев’ятого століття”, написаного вченим фур’єристом Віктором Консідераном. Черкезов

віднайшов 33 паралелі, що доводять плагіат авторів “Капіталу”. Франко писав, що майбутні історики-дослідники зможуть побачити, що Консідеран краще за холодного доктринера Маркса вгадав майбутнє суспільства. Автор “Капіталу” “пропрокував”, що розвиток економічних і соціальних відносин з фатальним кінцем йтиме до загострення суперечностей, централізації капіталів, ще більшої нужди великих мас та неминучої катастрофи. Консідеран говорив про залагодження буржуазією контрастів, обмеження анархістичної боротьби (яку ми сьогодні називаємо вільною конкуренцією) та запобігання кризам і катастрофам [1, с.135-136]. Франко стверджував, що майбутні покоління зможуть розвінчати міф про месіанство та непомильність Маркса та Енгельса, оцінити справжню роль їхнього нового “євангеліє” [1, с.146-147].

Він також писав, що загалом є чотири “великих відкриття”, за які людство повинно дякувати Марксу та Енгельсу :

1. Приложення діалектичного методу до дослідів соціологічних.
2. Відкриття надвишки вартості, про що перед ними не знала наука.
3. Матеріалістичне пояснення історії.
4. Закон концентрації капіталу [4, с.38].

Але Іван Франко одразу ж подає результати своїх досліджень та аналізу таких відкриттів. Наука постала і розвивалася за індуктивним методом і всі відкидали діалектичний, за яким легко доказати і за, і проти. Роблячи такі висновки, український вчений опирався, зокрема на Гете [1, с.309]. Щодо до другого “великого відкриття”, то розгляд даної проблеми можна було побачити ще в Т.Мора та соціалістів першої половини ХІХ ст. Свої “діалектичні спекуляції” Маркс опирав на прикладі Англії. Тому І.Франко з допомогою статистичних даних і розрахунків з життя цієї країни довів, що дійсність нічим не підтвердила Закону концентрації капіталу, хоча йому вже 50 років. А матеріалістичне пояснення історії К.Маркса український економіст вважав безпідставним [1, с.310-311].

Отже, еволюцію світогляду Франка можна визначити як перехід від захоплення ідеями Драгоманова до сприйняття ідей марксизму, а згодом їх критичного осмислення і заперечення, особливо методів їх реалізації.

Для розуміння поглядів Івана Франка на розвиток української економічної думки важливе методологічне значення має визначення ним основ українства. У праці „Українці” він писав: „В історії і в характері українського (малоруського) народу є щось таке, що засвідчує його тісний тисячолітній зв'язок із землею, яку він заселяє: все та ж постійність і спорідненість при незначній одмінності, все та ж сонячна лагідність і жвавість, поєднана з журливістю, тільки степовикам притаманною” [10, с.162]. Це твердження повторив Іван Франко у „Нарисі історії українсько-руської літератури до 1890р.”, відзначивши, що історичні досліди вистежують сліди українського народу майже до великої слов'янської міграції в VI ст., а старе національне ім'я Русь не було імпортоване, а було „місцевим виплодом південно-руської спеціально полянської, київської державної організації” [10, с.196].

Наведені міркування мають фундаментальне значення для з'ясування особливостей розвитку української економічної думки. По-перше вони розкривають її ментально-світоглядні основи, що визначаються природними умовами українського життя, по-друге, вони визначають історичні витоки і тяглість розвитку світогляду українців, що знаходило свій вияв у господарській культурі, в тому числі й в економічній думці.

Одним із перших мислителів Подніпров'я був Анахарсій (VI ст. до н.е.), погляди якого Іван Франко поцінував у поемі „Солон і Анахарзіс”. Скіф Анахарзіс, на думку Івана Франка, з князівського роду, окраса й слава скіфського народу. Прибувши до Афін, він забажав зустрітися з правителем Солоним. Згідно з версією Івана Франка, Анахарсій кілька днів гостював у Солоні і вів з ним розмови про становище місцевого люду. Солон вихвалявся тим, що установив добрі закони для своїх громадян, яких, мовляв, ніхто не перетворить на рабів голодних. Франко міркування Анахарзіса вважав глибшими і демократичнішими, ніж грецького законодавця Солоні. Анахарзіс, виявляється, добре розумів людську природу, стосунки між людьми, критично ставився до будь-яких спроб зміцнити становище правлячих верхів над народними масами. У ментально-психологічному відношенні погляди Анахарзіса в інтерпретації Івана Франка були співмірні з українським світоглядом, який позначився і на розвитку економічної думки. З праць І.Франка випливає, що він з особливою повагою ставився до Анахарзіса, якого зараховували до мудреців античності.

У числі постатей, які цікавили “каменяра”, був видатний український полеміст Іван Вишенський. Спираючись на його твори і на праці про нього, Іван Франко дав усебічну характеристику діяльності та світогляду Івана Вишенського, який „не був філософом — вченим, не був навіть оригінальним мислителем... Він брав для своєї потреби те, що міг найти у своїм часі і оточенні” [9, с.53]. Так оцінив Іван Франко джерела світогляду Івана Вишенського. На думку Івана Франка, Іван Вишенський будив у суспільності голос власного сумління, змушував її поперед усього заглянути у власне нутро, ставив перед нею ідеали моралі, ідеали, котрі й нині не втратили своєї живучої сили.

Франко високо цінував думку і діяльність Івана Вишенського, який, звичайно, міг зробити значно більше для України, якби у його світогляді не взяв гору аскетизм і моралізаторство. Порівняно з ним виділявся європейськістю Станіслав Оріховський, який перебував під впливом протестантизму. Про нього Іван Франко згадує, але не дає розгорнутої характеристики суспільно-економічного світогляду.

Значно повніше відтворив Іван Франко погляди Григорія Сковороди, до творчої спадщини якого неодноразово звертався. На думку Івана Франка, він „цінив над усе свободу”, зміст його науки був новий для тогочасної української суспільності. Від себе можу додати, що це був час закріпачення українського селянства, а тому ідеї свободи, в тому числі економічної, для Григорія Сковороди мали фундаментальне значення. Це глибоко розумів Іван Франко, який хоча й скупко, але рельєфно окреслив суспільно-економічні погляди Г.Сковороди. Щоправда, до світогляду філософа Іван Франко ставився критично. „На жаль, — твердив учений, — і він не зловив смислу життя... даремно силкувався погодити авторитет святого письма з чистим розумом” [10, с.257].

Розглядаючи погляди тих чи інших історичних постатей, Іван Франко враховував умови їх виховання та життєдіяльності. Він завжди прагнув знайти раціональні ідеї навіть у світогляді, замуленому застарілими уявленнями чи доктринами. Особливо це стосується діячів новітньої доби, коли економічна думка виступила, так би мовити, у власному вираженні.

Іван Франко був добрим літописцем і аналітиком окремих проявів економічної думки другої половини XIX ст. Правда, він не залишив окремих трактатів з того предмету, але його поцінування окремих подій і фактів не втратили свого пізнавального значення. Так, говорячи про суспільні змагання в Галичині у 60-х роках XIX ст., І.Франко зазначив, що серед громадських діячів того часу треба згадати Степана Качала, який своєю статтею „Що нас губить, а що нам помочи може” перший звернув увагу „на потребу народних організацій в роді громадських кас позичкових і шпіхлірів” [2, с.1]. С.Качала припав душею до нового народного руху, присвятивши йому багато праць і значний капітал.

Ця висока оцінка, на перший погляд, здавалось би незначного факту впливає з того, що в Галичині у той час велися дискусії з приводу алфавіту і обрядів, а економічні проблеми перебували в тіні і їх навіть нехтували. Між тим саме економічні питання є особливо важливими. Це добре розумів Іван Франко, який намагався зафіксувати кожен факт економічного мислення. У його працях високо поціновані дослідження українського вченого С. Подолинського. В огляді про українські видання в Женеві Іван Франко відзначає працю молодого вченого „Ремесла і фабрики на Україні”.

Така оцінка економічної студії С. Подолинського — одне із свідчень того, наскільки позитивно ставився Іван Франко до праць молодого талановитого дослідника економічної історії України. Про них він захоплено відгукувався і в листах до друзів, зокрема до М.І.Павлика [2, с.1]. Це підтверджує значущість праць С. Подолинського у розвитку української суспільно-економічної і наукової думки. Незважаючи на лаконічність висловлювання Івана Франка про праці С.Подолинського, вони заслуговують на увагу дослідника історії української економічної думки.

Іван Франко позитивно відгукувався на дослідження М. Зібера, але не залишив їх ширших аналітичних оцінок. Значно повніше писав Іван Франко про творчість М. Драгоманова та його суспільно-економічні погляди у спеціальній праці „Суспільно-економічні погляди М.П.Драгоманова”. Для соціалізму Драгоманова вихідною точкою був вид селянських злиднів та кривди і гаряче бажання знайти такий суспільний ідеал, при якому та суспільна кривда була б зведена до мінімуму. Прагнучи звести тиск держави на долю і економічний стан одиниці до мінімуму, М. Драгоманов обрав основою своєї будови громаду, найменшу, на його думку, і

соціально-політичну організацію. Саме тому М. Драгоманов назвав свій соціалізм громадівством. На думку Івана Франка, він був еволюціоністом. І. Франко найбільше цинив тих економістів і ті теорії, які спиралися на аналіз дійсності.

Легко зрозуміти захоплені оцінки І. Франка статистично-економічних досліджень Володимира Навроцького, який значною мірою формувався під впливом М. Драгоманова. Іван Франко називав Володимира Навроцького першим галицько-українським економістом [2, с.1]. Така висока оцінка В. Навроцького пояснюється глибиною статистико-економічних досліджень останнього. „Супроти патріотичної фразеології, якою жили тодішні ученицькі громади, Навроцький, — на думку Івана Франка, — вчасно привик ставити тверезі вимоги основного пізнання життя і його насущних потреб. Записавшись у Львові на правничі студії, він, основне, наскільки це тоді було можливе, познайомився з суспільною економікою і статистичним методом студіювання явищ народного життя і, ставши фінансовим урядником, дав руській громаді уперве ряд основних наукових праць, що з різних боків вияснявали загадку народної нужди і темноти” [10, с.371].

Відзначаючи всебічність таланту В. Навроцького та еволюцію його творчості, І. Франко високо оцінив його дослідження „Про реформу домового податку”, в якому дано критику податкових реформ на суспільній основі. Статті „Що нас коштує пропінатія”, „Руська народність в школах галицьких” мають тривалу наукову вартість. З певною умовністю можна твердити про те, що нікого з українських економістів і громадських діячів І. Франко так не цінював, як Володимира Навроцького.

Здається, думки і діла жодного з українських економістів, крім В. Навроцького, не називав Іван Франко святими. Йому глибоко імпонували погляди і дослідження видатного економіста. Після його смерті Іван Франко намагався видати його твори. Однак вдалося видати лише перший том у 1884 р., куди ввійшли ранні етнографічно-географічні праці В. Навроцького. Що стосується статистично-економічних праць В. Навроцького, то задум Івана Франка видати їх окремою книгою було зреалізовано аж через 120 років [2, с.1].

Значно критичніше поставився І. Франко до праць Володимира Барвінського, який також був наділений письменницьким талантом, але поступався В. Навроцькому аналітичними здібностями. Вдало, на думку Івана Франка, виступив В. Барвінський з критикою виданих у 1876р. у Відні брошур соціалістичного спрямування, зокрема, брошури під назвою „Парова машина”. Він „подав дуже влучну критику тодішнього наївного, так сказати, народовольського соціалізму, що лежав у основі віденських публікацій” [2, с.1]. І. Франкові імпонувало те, що В. Барвінський відстоював ідею національної окремішності українців і був противником імпортованих з Росії і з Заходу поглядів. агалом позитивно оцінюючи суспільно-економічну діяльність В. Барвінського, його праці на актуальні тогочасні теми, І. Франко водночас застерігав від надмірної ідеалізації його, перебільшення ролі в суспільному житті Галичини кінця ХІХ ст. Надмірна фразеологічність, розмитість економічної і політичної програми перешкодили В. Барвінському відіграти належну політичну роль у розвитку суспільно-економічної думки.

Значною мірою сказане стосується Остапа Терлецького, ім'я якого, як казав Іван Франко, було мало відоме „нашій широкій громаді”. Каменяр позитивно оцінив працю О. Терлецького „Галицько-руський нарід і галицько-руські народівці”, автор якої закликав працювати над „реальними питаннями”, над соціальним та економічним становищем народу. Очевидно, така позиція спричинилася до того, що О. Терлецький брав участь у виданні брошур „Парова машина”, „Про правду”, „Про бідність”, „Правдиве слово хлібороба до своїх земляків”. Вони були написані „на підставі Марксових ізслідувань”. Лише одна брошура „Про правду” була переробкою не Марксової праці, а Ф. Лассалья про посередні податки. У виданих у Відні брошурах було більше російського наївного народництва та бунтарства, ніж західноєвропейського соціалізму.

Після аналізу праць О. Терлецького, маючи можливість спостерігати його наукові пошуки і методи аналізу, Іван Франко дійшов до висновку про те, що „ідея, думка, логічна конструкція се була головна річ у кожній його науковій чи публіцистичній праці. Вона повстала у тій таємничій глибині його темпераменту, на межі свідомого ... в його історичній праці не самі факти, їх хронологічна черга та генетичний зв'язок, а виклад їх значення та критика їх мотивів і принципів стояли на першому місці. З того погляду О. Терлецький був учеником німецьких істориків суб'єктивістів в роді Роттека, Гервінуса й Шерра, що писали історію не для

доходження історичної правди, а для проповіді демократичних, ліберальних чи республіканських доктрин” [10, с.364-365].

Піддаючи критиці науковий метод О.Терлецького, І.Франко аж ніяк не хотів применшити його заслуг у розвитку української суспільно-економічної думки кінця XIX ст. Навпаки, він ставив його як приклад служіння народові й писав, що серед могил видатних особистостей помітною і незабутньою буде могила О.Терлецького.

Не обминати жодного скільки-небудь помітного явища в українському суспільному житті — це було характерним для Івана Франка. Тому, коли з’явилася похвальна рецензія на брошуру В.Будзиновського „Культурна нужда австрійської Русі”, то І.Франко вважав за потрібне сказати про неї кілька слів у контексті економічного розвитку України. Оскільки автор книги і рецензент акцентували увагу на теорії, то Івана Франка саме цей аспект і зацікавив. Він зробив висновок, що теоретична основа книги В. Будзиновського застаріла на 20-30 років, коли ще наука під впливом ідеалістичної філософії користувалася апіорним методом, згідно з яким вважали „головним ділом будування теорій, а не дослід фактів і їх зв’язку” [10, с.266].

Відзначивши шаблонний підхід В. Будзиновського до розвитку капіталістичних форм господарювання у різних країнах, І.Франко критично оцінив те, як він трактував економічний розвиток Галичини. Так, наприклад В. Будзиновський, характеризуючи доісторичні часи, бачить якусь „абсолютну комуну”. Між тим, археологи сконстатували дуже великі торговельні зносини між європейськими народами вже в кам’яній, тобто в неолітичній, а ще більше в бронзовій добі. Щодо нашого краю, то думка В. Будзиновського, казав Іван Франко, майже зовсім фальшива. Це стосується передусім твердження, нібито виробництво у феодальному мастку відбувалося повністю без грошових відносин. Мовляв, усі роботи виконувались „не при звуці гроша, а при свисті нагайки”. З цього приводу І. Франко скептично ставився до висновків В. Будзиновського. На його думку, такого феодалізму у нас, мабуть, ніколи не було. У нас, казав Іван Франко, ще „Правда Руська” накладала грошову кару. Згодом Україна-Русь мала широкі торговельні стосунки з іншими країнами з використанням грошей.

Неправильним є погляд В. Будзиновського на початок капіталізму в нашому краї. На його думку, капіталізм уперше проявився тут після приєднання Галичини до Австрії. Насправді, як свідчать історичні дослідження, капіталістичні відносини в Галичині були і в час її перебування в складі Польщі. Історія Галичини 1772-1860 років — це значною мірою історія руйнування австрійським чиновництвом давніх зародків галицького капіталізму — галицьких фабрик, заводів і цілих галузей сирової продукції (заліза, скла, тютюну, солі). „Характеристика теперішнього економічного стану Галичини у в цілому зовсім невірна” [10, с.297], — такий висновок зробив І.Франко. Особливе невдоволення висловив учений з приводу пролетаризації селянства, яку пропагував В. Будзиновський. „Систематична, свідомо і за планом ведена пролетаризація мас народних — се, — казав І. Франко, — така диковина, на яку не здобувся ще жоден найзагорільший марксист” [10, с.298].

При критичній оцінці праць В. Будзиновського, як і інших економістів і публіцистів, І.Франко засвідчував свої глибокі знання з економічної теорії і економічної історії, справді геніальне вміння синтезувати процеси, явища і події, розкривати їх природу, еволюцію, практичну значимість.

Заохочуючи кожную свіжу думку, І.Франко все ж найбільше поцінував глибокі аналітичні дослідження та практичну діяльність, спрямовану на подолання економічної відсталості. У цьому контексті логічними є схвальні відгуки І. Франка про кооперативну діяльність М. Левитського, який займався хліборобським спілками з 1894 р. за браку засобів та інерції інтелігенції. На той рух найзавзятіше накинулися російські марксистки, які всіляко ганьбили М. Левитського. І. Франко натомість називав його незвичайною людиною, яка зуміла знайти собі „живе, справді практичне і справді поступове і широке діло серед народу” [9, с.274].

Не з доктрини, а з практичної потреби із гарячої любові до народу вирости, на думку І.Франка, хліборобські спілки М. Левитського. Характер М. Левитського палкий, поетичний, схильний до оптимізму, але наскрізь широкий і правдомовний, наскрізь пронизаний потребою свідомої праці інтелігенції серед народу в протиповенстві до соціал-демократичного фаталізму і безплідного „самосовершенствования” так званих толстовців...

Іван Франко не тільки аналізував прояви суспільно-економічної думки, але й сам розвивався в процесі цього аналізу. Зокрема, це помітно на зламі XIX та XX століть, коли Іван

Франко щораз більше критикував матеріалістичні доктрини, коли у його творчості став помітним інтерес до людинознавчих теорій та ідей. Значною мірою цим можна пояснити поцінування Івана Франка пастирського послання Митрополита А. Шептицького до всечасного духовенства, що відоме в історії економічної думки під назвою „О квестії соціальної”.

Потрібно зазначити, що І. Франко, який мав особливий погляд на духовенство, поставився до твору А. Шептицького вельми позитивно. Проаналізувавши докладно послання, І.Франко зазначив, що його автор не збагнув суті соціального питання. На його думку, не маючи належного уявлення про суть сучасного соціального питання, Митрополит наївні анахронічні ліки рекомендує від його болячок. Так, Шептицький багато розмірковує про власність, зокрема про приватну власність на землю, представляючи її незмінною, забуваючи, що „цілі середні віки не знали приватної власності землі”. Капіталізм зробив землю товаром, який підлягає „флуктуаціям, спекуляції та конкуренції, що й інші товари”. Високі податки, капітал та борги „перетворюють власність на землю у юридичну фікцію. Хто цього не знає, той не бере до уваги елементарних фактів, а, отже, не знає „азбуки соціальної квестії”[10, с.312].

Значну частину Митрополит присвятив лібералізму і соціалізму. Лібералізм в економіці характеризується принципами вільної конкуренції, свобідної торгівлі, свобідного найму і принципом невтручання держави в економічні процеси та рівночасно державної охорони капіталістам. „Се ліберальні економічні теорії в їх найчистішій формі”. На цій платформі стоїть і автор послання А. Шептицький, який більше закидів робить на адресу соціалізму. І. Франко вказав на слабкі аргументи Митрополита, на абсолютизацію окремих суспільних понять. Водночас він зазначив, що з багатьма висловлюваннями А. Шептицького погоджується. І. Франко признався, що його докори і виявлення слабких місць не мали на меті принизити авторитет Митрополита, однак хотів викликати зацікавленість обговорюваними питаннями у тих колах, для яких призначене послання А. Шептицького. Такий висновок — ще один доказ того неспокою, що був властивий Франкові, який прагнув підняти рівень суспільно-економічної думки до тогочасних завдань.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Цінним у поглядах Івана Франка на розвиток української економічної думки є утвердження безперервності цього процесу та врахування етнопсихологічних особливостей, а також міжнародних впливів. Вчений-енциклопедист у своїх оцінках і судженнях був об’єктивний, незалежно від того, яких суспільно-світоглядних орієнтацій дотримувався той чи інший економіст.

Для І.Франка національний інтерес завжди був головним, а тому з цих позицій він оцінював розвиток української економічної думки, її постаті й теорії. Вчений охопив аналізом тривалий історичний період і основні напрями в історії української економічної думки. Його глибокі і принципові оцінки не втратили свого науково-пізнавального значення й досі. У цьому зв’язку не зайвим буде нагадати про те, що сучасні дослідники української економічної думки повинні скористатися спадщиною І.Франка, зокрема його методологією при вивченні економічної думки України в її генетико-еволюційному розвитку від давнини до сучасності.

Використана література

1. Злупко С.М. Іван Франко і економічна думка світу. – Львів: Видавничий центр Львівського Національного університету імені Івана Франка, 2006. – 413 с.
2. Злупко С.М. Історія української економічної думки в науково-критичній інтерпритації Івана Франка. // http://www.franko.lviv.ua/faculty/jur/publications/zbirnyk07/Zbirnyk07_Zlupko.htm
3. Злупко С.М. Українська економічна думка. Постаті і теорії / Упоряд. Ярослава Злупко; Львівський Національний університет імені Івана Франка. – Львів: Євро-світ, 2004.- 543с.
4. Іван Франко про соціалізм і марксизм. Рецензії і статті 1897-1906. Нью-Йорк., 1966.-250с.
5. Ковальчук В.М., Сарай М.І. Історія економічних вчень. – Тернопіль, 1999.- 157с.
6. Корнійчук Л.Я. Історія економічних вчень: Підручник – К., 2001.- 340с.
7. Понеділко В. Тисячоліття Української економічної думки. Осягнення величі і драми. // Віче. – 2002. – №12. С. 66-70.
8. Українська економічна думка /Хрестоматія / Упоряди., наук. Ред. Пер., авт. Вступ. Розд. і біогр. Довід. С.М.Злупко.- К.: Знання, 1998. – 448с.
9. Франко І. Зібрання творів: У 50 т. — Т. 30. — К., 1981. – 719с.
10. Франко І. Зібрання творів: У 50 т. — Т. 41. — К.,1984. – 683с.